

VILBRAND von OLDENBURG SEYAHATNAMESİNE GÖRE XIII. YÜZYILIN BAŞLARINDA KIBRIS

Mehmet ERSAN*

Coğrafi konumu, askerî ve ticarî önemi dolayısıyla Akdeniz'de stratejik öneme sahip olan Kıbrıs, tarih boyunca Anadolu, Suriye ve Mısır'a hâkim olan siyasî teşekküllerin ilgi alanına girmiş, söz konusu bölgelerdeki siyasî teşekküllerin hâkimiyet mücadelesine sahne olmuş ve Akdeniz hâkimiyeti el değiştirdikçe Ada'nın sahipleri de değişmiştir¹. I. Haçlı Seferi sırasında Bizans İmparatoru'nun kardeşi İonnes Komnenos idaresinde bulunan Kıbrıs, bilhassa Antakya kuşatması sırasında oldukça güç durumda bulunan Haçlılar'a gıda temini hususunda önemli bir üs vazifesi görmüştür.

Ada'daki Bizans hakimiyeti, İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard'ın 1189 yılında Kıbrıs'ı işgal etmesine kadar devanı etmiştir. Selahaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü fethetmesi üzerine düzenlenen III. Haçlı Seferine katılan Arslan Yürekli Richard, Latinlerden nefret eden, halka yüklediği ağır vergiler yüzünden Ada ahali tarafından sevilmeyen vahşi ve kaba saba bir adam² olan Isaakios Dukas Komnenos'un hakimiyetinde bulunan Ada'yı ele geçirmiştir. Richard, Ada'yı önce Templier şövalye tarikatına satmış³, daha sonra ise Selahaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü fethiyle tahtsız kalan eski Kudüs kralı Guy de Lusignan'a, Templier'lerden Kıbrıs'ı satın alma izni vermiştir⁴. Ada'da Lusignanlar idaresinin kurulması ve Suriye'deki Haçlı devletçiklerinin Müslümanlar'ın eline geçmesi, burada bulunan çok sayıdaki Avrupalı'nın Kıbrıs'a sığınmasına yol açmıştır⁵.

* Yard. Doç. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Osman Turan, "Ortaçağlarda Türkiye-Kıbrıs Münasebetleri", **Selçuklular ve İslamiyet**, İstanbul 1993, 3. Baskı, s. 129.

² Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, c. III. Türkçe tercüme, Fikret Işıltan, Ankara 1987, s. 38.

³ Runciman, *a.g.e.*, s. 52.

⁴ Runciman, *a.g.e.*, s. 59.

⁵ Runciman, *a.g.e.*, s. 114.

Kudüs'e giden Latin Avrupalı hacılar yollar üzerinde bulunan Kıbrıs'a çoğu kez uğramayı ihmal etmezlerdi⁶. Yazımıza kaynak teşkil eden Seyahatnamenin müellifi Wilbrand von Oldenburg⁷ da, "Kutsal Ülke"yi ziyaret maksadıyla yola çıkmış ve uzun bir deniz yolculuğundan sonra 25 Ağustos 1211'de Akka'da karaya çıkmıştır. Wilbrand von Oldenburg, karaya çıktıktan sonra, önce Kudüs'e gitmek yerine, Doğu Akdeniz sahilini kuzeye doğru takip ederek, kış aylarını geçireceği Çukurova'ya gelmiştir. Seyyahımız, 1212 yılının baharında Ayaş (Yumurtalık) üzerinden Kıbrıs'a geçmiştir. Burada yaklaşık üç halita kalarak Girne, Lefkoşe, Limasol, Magosa şehirlerini dolaşan, buralara ait gözlemlerini nakleden Oldenburg, söz konusu şehirlerin liman, kale ve manastırlarından bahsettiği gibi, bu dönemdeki Kıbrıs'ta yaşayan topluluklardan, adanın kimlerin tasarrufunda bulunduğundan ve yetişen tarım ürünlerinden söz eder.

Bu yazımızda, Wilbrand von Oldenburg'un seyahatnamesinden hareketle, Kıbrıs'ın XIII. yüzyılın başlarındaki durumunu onaya koyarken, önce seyahatin gördüğü şehirler hakkında verdiği bilgileri, daha sonra Ada'daki ticarî ve ziraî hayat ile diğer konulara ait gözlemleri değerlendirmek istiyoruz.

Ayaş'dan Kıbrıs'a hareket eden ve Girne'de karaya çıkan Wilbrand von Oldenburg, burayı küçük, fakat kuleli kalesi ile sağlam bir şehir olarak tasvir eder. Ayrıca Girne bölgesinde dört mükemmel kalenin daha bulunduğunu belirten seyyah, halkın özellikle (imandan dolayı övündüğünü nakletmektedir.

⁶ Latin Avrupalı hacıların Kıbrıs'ı ziyaret maksatları için bkz. Ronald C. Yennigs, "Latin Hacılar Venüs Adası'nın Kadınlarına Bakıyor", Türkçe tere, Akif Erdoğan, Türk Yurdu, XIV, Sayı 84, Ağustos 1994, s. 10.

⁷ Wilbrand von Oldenburg'un bu seyahatnamesi, J. C. M. Laurcnt tarafından Reise nach Syrien, Kleinarmenien und in's heiüge Land (Suriye, Küçük Ermenistan ve Kutsal Ülkeye Seyahat) başlığıyla Almanca'ya tercüme edilmiş ve 1859'da Hamburg'da yayınlanmıştır. Oldenburg Dükü II. Heinrich ile Hallermund Kontesi Beatrix'in oğlu olarak dünyaya gelen Wilbrand, daha sonra papazlar sınıfına girmiş (Krş. S. Senem, "Wilbrand (Vvillebrand) von Oldenburg", Lexikon des Mittelalters, München 1998 Februar, s. 112-113) ve Hildesheim'de görevli olduğu yıllarda Ortadoğu'ya gelmiştir. Oldenburg, seyahatnamesinde diğer seyyahlar gibi gezip-gördüğü yerlerin sosyal ve ekonomik durumuna pek fazla işaret etmemekte, ancak takip ettiği yollar ve yolların mesafesi, yol üzerinde bulunan kalelerin o günkü durumunu ayrıntılı bir şekilde vermekte, din adamı olması dolayısıyla Hristiyanlıkla ilgili çeşitli inanış biçimleri ve menkıbelere geniş yer vermektedir. Bununla birlikte, satır aralarına serpiştirilen bazı bilgilerden sosyal hayata dair sonuçlar çıkarmak mümkündür. Seyyahın Kudüs'e ait bilgilerden sonraki kısmı eksiktir. Seyyah, ülkesine döndükten sonra 80 yaşında iken 1234 yılında ölmüştür.

Girne'den Kıbrıs Kralı "Hugues'in başşehri olan Lefkoşe'ye gelen von Oldenburg burayı Kıbrıs platosunun hemen hemen ortasında, tahkimattan yoksun olarak tasvir ediyor. Bununla birlikte bu sırada Lefkoşe'de sağlam bir kale inşa edilmekte olduğunu bildirmektedir⁸. Şehrin nüfusunun oldukça kalabalık ve fevkalâde /engin olduğunu kaydeden von Oldenburg, Lefkoşe'de bir başpiskoposluk makamı bulunduğunu belirtiyor. Evlerin iç süslemeleri ile işlemlerinin. Antakya Makilere çok benzediğine işaret eden seyyah., devekuşu'mı ilkdca burada Kıbrıs Kralı'nın sarayının bahçesinde gördüğünü ifade ediyor. Girne ile Lefkoşe arasındaki beş millik seyahati boyunca çok miktarda selvi ağacı gördüğünü belirten von Oldenburg, adanın Kıbrıs (Cypern) adını bu servilerden aldığı tahmininde bulunuyor.

Ada 71 Templier[erden devralan Guy de Lusignan/nın, o zamana kadar adı sanı pek duyulmamış küçük Leikoşa'yı kendisine başkent olarak seçmesiyle kent büyümüş, görkemli katedrali, büyük ve gösterişli sarayları, kiliseleri, ziyarelgâh, manastır, konak, geniş meyve bahçeleri ve benzeri yerleriyle ünü Ada sınırlarını aşır Batı ülkelerine dek yayılan bir belde haline gelmiştir. Çünkü Guy'un soyundan gelen ve saltanatları 1489 yılına dek sürecek olan Lusignan Kraliyet Ailesi, krallığın yöneticileri olarak ülke gelirlerinin bir bölümünü Lefkoşa'nın gelişip güzelleşmesine harcamışlardır. Guy, Kıbrıs'a gelirken beraberinde Suriye ve Filistin deki arazilerini kaybetmiş İtalin kökenli yüzlerce soylu ve şövalyeyi de getirmiş, onlara geniş araziler verip ayrıcalıklar tanımıştı. Kendilerine verilen arazilere karşılık İtalin soyluları, yıllık bir kira Ödemeyi veya krala gereğinde sağlayacağı askerlerle hizmet etmeyi üstlenmişler, böylece Ada'da yerli halkın köleliğine dayalı feodal bir düzen kurulmuştur. Bu soyluların kırsal kesimdeki çiftliklerinde malikâneleri, av köşkleri ve sair konutları bulunduğu gibi Lefkoşa'da da sarayları, konak veya evleri bulunuyordu". Dolayısıyla, von Oldenburg'un, "halkın fevkalâde varlıklı olduğu" ifadesinden anlaşılması gereken bu İtalin kökenli insanların zenginliğidir.

Lefkoşe 'den Limasofa gelen von Oldenburg, burayı., bir çok geminin geldiği bir limanı ile deniz kenarında öyle pek sağlam olmayan bir şehir olarak tasvir ediyor. Limasol civarında ziraati yapılan Engaddi adlı üzümün çok kaliteli olduğunu vurgulayan von Oldenburg, burada vaktiyle çok miktarda pelesenk ağacı olduğunu, ancak şimdi fazla bulunmadığını kaydetmektedir.

Limasol'dan, Kıbrıs'ın hemen hemen en yüksek yeri olduğunu imâ ederek "Kıbrıs'ın bütün dağları üzerinde yükselen Kutsal Haç Dağı'na tırmandıklarını ve bunun zirvesinde küçük bir manastırın bulunduğunu belirten seyyah, din adamlarının

⁸ Haşmet Muzaffer Gürkan, von Oldenburg'un sözünü ettiği Hisar'm, şimdiki Baf Kapısı civarında vaktiyle mevcut kale ve içindeki sarayı kastettiğini yazmaktadır. Krş. Dünkü ve Bugünkü Lefkoşe, Lefkoşa 1996. 2. Baskı, s. 8. dpn. 1,

⁹ Haşmet Muzaffer Gürkan, ,a.g.e., s.7-8.

hayat standardının. dınını çok düşük olanlara benzediğini üzüterek ifade çimektedir. Manastırda, büyük bir saygıyla korunan bir Haç'ın bulunduğunu ve küçük bir kilisenin olduğunu kaydeden von Oldenburg, bu Haç ile ilgili bir de menkıbe nakletmektedir. Ona göre bu Haç. herhangi bir yerle bağlantısı olmadan, havada sağa sola sallanıyor, fakat Haç'ın bu hareketi kolayca görülemiyor. Bu Haç'ın oraya gelişi ile ilgili olarak "iyi olan herkesten nefren eden şeytan, bu ülkenin sakinlerine ve göçmenlerine, gündüzleri toprağa verilen cesetleri geceleri mezardan çekip almak, onları sevenlerin evlerine götürmek kötülüğü ile zulmediyordu; bu yüzden yerliler ölülerini toprağa vererniyorlardı. Onun bu musibeti, o zamanlar oraya hükmeden Conslantin'in annesi Helcnnc'i kalpten yaralamış, bu yüzden şimdiki duumuyla bu Haç'ı Kudüs'ten beraberinde buraya getirmiş, bu dağın üzerine götürmüş ve muazzam bir güçle düşmanları sadece topraktan değil, şeytanların (cinlerin?) hapisanesi olan havadan da geri püskürtmüştür" sözleriyle bölgede inanılan bir efsaneyi de nakletmektedir.

Bu dağdan, bir deniz şehri olan Baf ı seyrettiklerini kaydeden seyyah, orada putperestlik zamanında Venüs'ün sevenleri tarafından tapıldığı kuleyi gördüklerini, şehrin küçük olduğunu, ancak burada Lefkoşe başpiskoposuna bağlı ikinci piskoposluğun bulunduğunu ifade etmektedir.

Sözü edilen dağdan eşek kiralayarak inen ve Magosa'ya gelen seyyah, şehrin iyi bir limanı olduğunu, fakat tahkimatının çok iyi olmadığını, Lefkoşe'deki başpiskoposluğa bağlı üçüncü piskoposluğun da burada bulunduğunu kaydetmektedir. Magosa "mn yakınında, İncil Metinleri'nde adı geçen kutsal Büyük Epiphanius (Epiphanius der Grosse) 'un doğduğu rivayet edilen tahrip edilmiş bir şehir bulunduğunu nakleden seyyah, üç haftalık ikâmetten sonra Magosa ve Kıbrıs'dan ayrılmıştır.

Guy de Lusignan'nın, Ada'da hakim olmasıyla birlikte Müslümanlarca Kudüs ve Suriye'den atılan Haçlılar'dan başka İtalya ve Fransadan da birçok ailenin adaya gelmesi, ticaret dolayısıyla Arap, Türk, Ermeni ve Yahudi tüccarların da adada yerleşmesi etnik dununu değiştirmiş ve Rumlar çoğunluğu kaybetmişlerdir. Bu durumun daha önce Adada yaşayan Rumlar'm ve Ermenİler'in sosyal statüsünü de değiştirdiği görülmektedir¹⁰. Nitekim von Oldenburg, Ada'da latin kökenli insanların dışında zikrettiği iki büyük topluluk Rumlar'in ve Ermenilerin, toprağı işleyen köle durumunda olduğunu, bunların dış görünüş itibarıyla çirkin, paspal ve çok sarhoş olarak dolaştıklarını nakletmekle¹¹, sosyal statülerini de ortaya koymaktadır.

¹⁰ W. Heyd, Yakın-Doğu Ticaret Tarihi, Türkçe tere. Enver Ziya Karal, Ankara 19775, s. 405; O.Turaiı, a.g.m. s. 133; Bener Hakkı Hakeri, Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi, Keçiören 1993, s. 111-112.

¹¹ "Oldenburg, s. 58.

Von Oldenburg, Kıbrıs ile ilgili genel bilgiler verirken, burayı çok verimli, mükemmel üzüm bağları olan bir ada olarak tasvir eder¹². Hatta Ada'nın üzümü ile ilgili olarak "öyle iri ve yağlıdır ki, bazen pişirilip ve ekmeğin üzerine bal gibi sürüp yenilebilir" ifadesini kullanmaktadır¹³. Gerçekten de Kıbrıs, Doğu Akdeniz bölgesinde önemli bir üs, bir uğrak yeri olduğu kadar imâl edilen zambak, şarap, keten ve diğer yün kumaşlar yanında üzüm, zeytin, narenciye, şeker kamışı gibi tarım ürünleri yetiştirilmekte ve bunların bir kısmı ihraç edilmektedir¹⁴.

Lusignan Krallığının kurulmasıyla Kıbrıs'ta meydana gelen en önemli gelişmelerden biri de Katolikliğin Ada'ya girmesi olmuştur. Kıbrıs kralının müracaatı üzerine Papa III. Celestine, Kıbrıs'a iki papaz göndermiş ve Lefkoşa'da bir Latin başpiskoposluğu kurulmuştur. Bundan memnun olmayan Ortodokslar, Kanak.es adlı bir Kıbrıs'ın idaresinde isyan etmekle birlikte katolikliği Ada'dan söküp atmaya muvaffak olmadılar¹⁵. Lefkoşa'da bir Latin başpiskoposluk makamı bulunduğu kaydeden von Oldenburg, bu başpiskoposluk makamına bağlı olarak Limasol, Baf ve Magosa'da da birer Latin piskoposluk makamının bulunduğunu naklediyor. Buna karşılık, Latinler'in hakim olduğu Ada'da Grelder'in bir başpiskoposluğu, on üç tane de piskoposluk makamının bulunduğunu ifade eden seyyah, bunların hepsinin Franklar'a tâbi ve vergi ödemekle yükümlü olduklarını kaydetmektedir.

Von Oldenburg, Kıbrıs'daki ticarî hayat ile ilgili doğrudan bilgi vermiyor. Ancak "Girne halkı özellikle limandan dolayı övünürler"¹⁶, "Limasol, bir çok geminin geldiği bir liman"¹⁷, "iyi bir limanı ile bir deniz şehri olan Magosa"¹⁸ ifadelerinden, Ada'da canlı bir ticaret trafiğinin olduğu anlaşılmaktadır. Esasen XIII. yüzyılın başlarından Türkiye Selçuklu Sultanları'nın gerek Kıbrıs Kralı, gerekse Venedikliler ve Cenevizliler ile yaptığı ticarî anlaşmalar¹⁹, bu canlılığın bir göstergesidir.

¹² Oldenburg, s. 58.

¹³ Oldenburg, s.58.

¹⁴ Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklulardan Bizans'ın Sona Erişene** İstanbul 1990, s.82. Osman Turan, a.g.m. s. 137.

¹⁵ Halil Fikret Alasya, **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri**, Ankara 1977, s.33; Aynı müellif. **Tarihte Kıbrıs**, Ankara 1988, s. 15-16.

¹⁶ Oldenburg, s. 58.

¹⁷ Oldenburg, s. 59.

¹⁸ Oldenburg, s. 60.

¹⁹ Türkiye Selçuklu Sultanı İzzeddin Keykavus'un Kıbrıs Kralı Hugues'e gönderdiği mektub ve ticarî anlaşmalar için bkz. Melek Dclilbaş, **Türk Sultan ve Beylerinin Yazışmada Kullandıkları Yunanca Belgeler ve Değerlendirilmeleri (XIII-XV. yy.)**, Ankara 1978, Basılmamış Doçentlik Tezi, s. 16-32; Ayrıca bkz. Osman

Von Oldenburg'un Kıbrıs ile ilgili ilgi çekici kayıtlarından birisi de, kaliteli kerestelerin elde edildiği ormanlara sahip²⁰ [C1] Kıbrıs'da, birçok yabani eşek, keçi, geyik ve karaca gibi hayvanların mevcut olmasına rağmen ayı, aslan ve diğer tehlikeli hayvanların Ada'da bulunmadığına dair verdiği bilgidir²¹.

Sonuç olarak, seyahatnamesinde ayrıntılı bilgi vermeyen Wilbrand von Oldenburg'un ifadelerinden, Kıbrıs'ın XIII. yüzyılın başlarındaki durumu hakkında yine de bir kanaat oluşmaktadır. Lusignanların, Kıbrıs'a hâkim olmasıyla, gerek Suriye'den gelen Haçlılar, gerekse Avrupa'dan gelen aileler Ada'nın etnik yapısını değiştirmiş, ticarî hayatın getirdiği refahdan yararlanamayan Ada'nın yerli halkı köle durumuna düşerken, Latin Avrupalılar lüks içerisinde yaşamışlardır. Ayrıca Ortodoks Başpiskoposluğu'nun yerine, Kıbrıs'da Katolik Kilisesi hâkim olmuştur.

Turan, Türkiye **Selçukluları Halikında Resmî Vesikalar**, Ankara 1988, 2. Baskı, s. 109 vd.

²⁰ Ş. Turan, a.g.e.s. 82.

²¹ Oldenburg, s. 58.